

УДК 631.15:633.853.494(477.64)

ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ВИРОЩУВАННЯ РІПАКУ В АГРАРНИХ ФОРМУВАННЯХ РЕГІОНУ

Синиця Ю.С., аспірантка¹

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

Проаналізовано динаміку вирощування ріпаку в цілому, а також в розрізі його різновидів. Досліджено показники виробництва, реалізації та ефективності озимого ріпаку, з огляду на його домінуючі позиції. Визначено найвигідніші форми господарювання в галузі ріпаківництва регіону.

Ключові слова: ріпак, ріпаківництво, виробництво, економічна ефективність, організаційно-правова форма.

Постановка проблеми. Запорізька область – регіон південного сходу нашої держави, що займає близько 4,5 % її території та має цілком сприятливі умови для ведення сільського господарства. Серед 24 областей і АР Крим у 2010 році Запорізька область за обсягами виробництва ріпаку посіла десяте місце, що склало 3,7 % від загального обсягу виробництва цієї олійної культури в Україні. Виходячи з викладеного та враховуючи агрономічні та економічні переваги згадуваної культури, а також катастрофічно великі обсяги виробництва соняшнику в області (більше 30 % посівних площ), вважаємо, що вирощування ріпаку є не тільки важливим, а й – вкрай необхідним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що питанням виробництва та економічної ефективності ріпаку приділяється належна увага з боку вітчизняних дослідників. Так, вагомі напрацювання в цьому напрямі здійснили С.М. Дишлюк, А.В. Дубель, Б.П. Оверченко, В.М. Олійник, Н.М. Міщенко, В.С. Уланчук, Г.В. Яворова та інші. Разом з тим поглибленого вивчення потребують практичні аспекти розвитку галузі ріпаківництва у сільськогосподарських підприємствах на рівні області.

Формулювання цілей статті. Метою публікації є висвітлення результатів дослідження економічної оцінки вирощування ріпаку у аграрних формуваннях Запорізької області.

Виклад основного матеріалу досліджень. Ріпак – перспективна культура Запорізької області, яка за розмірами посівних площ серед основних олійних культур, починаючи з 2007 року, посідає друге місце, поступаючись лише соняшнику. При цьому, протягом останнього десятиліття намітилася позитивна тенденція стрімкого розвитку галузі ріпаківництва в умовах досліджуваного регіону (табл. 1).

Як видно з даних таблиці, показники питомої ваги зібраної площі ріпаку Запорізької області до його зібраних площ в цілому по Україні та аналогічні показники частки валового збору цієї олійної культури на протязі досліджуваного

¹ Науковий керівник – М.І. Беленкова, канд. екон. наук, професор

періоду не мали чіткої тенденції. Зокрема, найвища частка зібраної площі ріпаку припала на 2010 рік (3,9 %), найбільша питома вага валового збору – на 2007 рік (3,8 %), а найменші значення по цим показникам були характерні для 2004 року (1,3 % та 1,5 % відповідно).

Таблиця 1

Динаміка виробництва ріпаку в Запорізькій області (господарства всіх категорій)

Показники	Роки								2010 р. у % до 2000 р.
	2000	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	
Зібрана площа, тис. га	5,5	1,4	4,6	10,2	30,1	36,2	20,5	34,0	в 6,2 р. зб.
Урожайність, ц/га	5,4	16,1	10,2	10,1	13,2	16,7	18,1	16,1	в 3,0 р. зб.
Валовий збір, тис. т	3,0	2,3	4,8	10,3	39,8	60,6	37,1	54,9	в 18,3 р. зб.
Частка площі ріпаку Запорізької області, %	3,5	1,3	2,4	2,6	3,8	2,6	2,0	3,9	-
Частка валового збору ріпаку Запорізької області, %	2,3	1,5	1,7	1,7	3,8	2,1	2,0	3,7	-

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Запорізькій області

Результати дослідження свідчать про те, що протягом 2004-2008 років спостерігалось постійне нарощування площ ріпаку на території області. За цей період площі, зайняті під досліджуваною культурою, збільшилися майже в 26 разів. Як наслідок, 2008 рік ознаменувався піковим в історії розвитку ріпаківництва – розмір зібраних площ досяг абсолютного максимуму за всі роки – 36,2 тис. га. В 2009 році відбулося скорочення площ, зайнятих під ріпаком, що пов'язане з кризовими явищами в економіці. Але незважаючи на це, зібрана площа цієї культури в 2010 році порівняно з 2000 роком зросла в 6,2 рази і склала 34,0 тис. га. При цьому, загальна тенденція зміни її розміру за період 2004-2010 рр. вказує на середньорічне зростання в розмірі 5557,1 га.

Щодо рівня урожайності ріпаку, то тут можна зазначити наступне: його значення в 2010 році порівняно з 2000 роком зросло в 3 рази і знаходилось на рівні 16,1 ц/га. При цьому, найвища урожайність по області була досягнута в 2009 році – 18,1 ц/га, а найнижчий її розмір був зафіксований в 2000 році (5,4 ц/га).

Виходячи з двох попередніх показників, цілком прогнозованим є значення валового збору, який найбільшим був в 2008 році (60,6 тис. т). При цьому, для 2004-2008 рр. було характерне закономірне зростання виробництва цієї олійної культури, в 2009 році відбулося його помітне скорочення, а вже в 2010 році – обсяги виробництва ріпаку істотно зросли порівняно з попереднім роком, та все ж не перевищили значення 2008 року. Але не дивлячись на ці постійні зміни, виробництво ріпаку в 2010 році порівняно з 2000 роком збільшилося в 18,3 рази і становило 54,9 тис. т. Вирівнювання динамічного ряду показників валового збору досліджуваної культури у господарствах області свідчить про його щорічне зростання на 9739,3 т, що в переважній більшості зумовлено виявленим раніше збільшенням зібраних площ ріпаку (рис. 1). Тобто, в даній ситуації можна говорити про екстенсивний спосіб вирощування цієї олійної культури в умовах області. Вищесказане в жодному разі не може заслужити схвальних відгуків, оскільки однією з головних ознак ефективного розвитку сільськогосподарського

виробництва є збільшення додаткового виходу з одиниці площі.

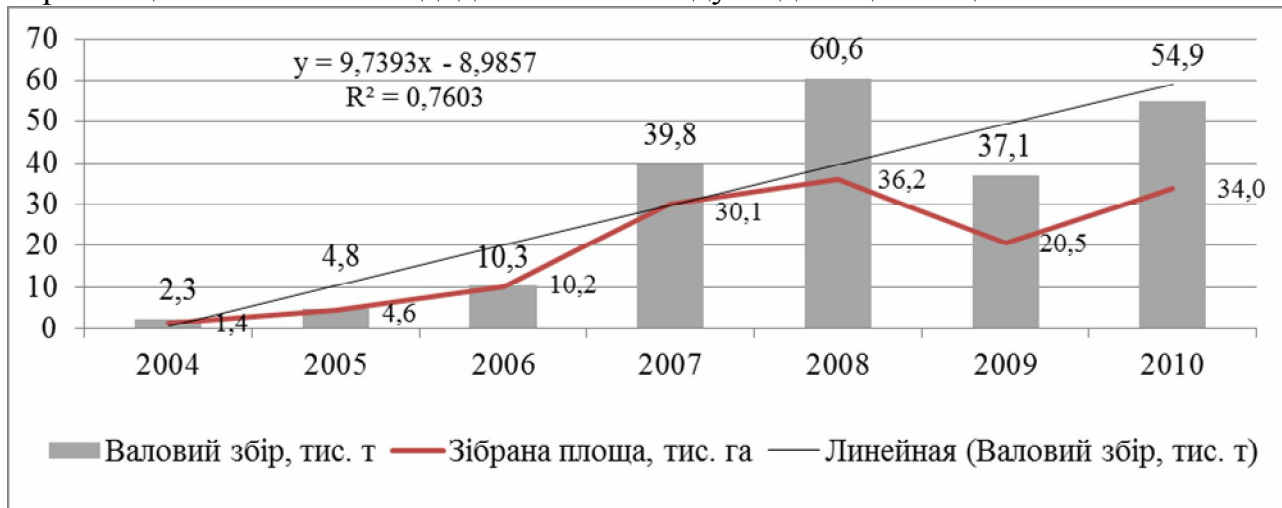

Рис. 1. Динаміка посівних площ та валового збору ріпаку у всіх категоріях господарств Запорізької області

Джерело: розраховано та побудовано за даними Головного управління статистики у Запорізькій області

В Запорізькій області вирощують як озимий, так і ярий ріпак. Виходячи з того, що основною категорією господарств в регіоні є сільськогосподарські підприємства, вважаємо за потрібне проаналізувати тенденції виробництва досліджуваної культури в розрізі її видів саме в цих господарських формуваннях. Так, варто відмітити, що протягом 2000-2006 року ярий ріпак (кольза) домінував у структурі посівних площ незважаючи на невисоку врожайність, в 2007 році – почав значно втрачати свої позиції, при цьому його частка протягом останніх чотирьох років коливалася в межах 1 - 4 % (табл. 2). Як наслідок, показники площ збирання та валового збору озимого ріпаку в 2010 році порівняно з першим роком дослідження істотно зросли – відповідно в 33,6 та 39,2 рази. При цьому, аналогічні показники по ярому ріпаку зменшилися на 86,7 % (зібрана площа) та 66,1 % (валовий збір).

Таблиця 2

Динаміка обсягів та структури виробництва ріпаку за його різновидами у сільськогосподарських підприємствах Запорізької області

Показники	Роки								2010 у % до 2000	
	2000	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010		
Озимий ріпак										
Зібрана площа	га	980	514	2154	3221	28779	34413	19901	32894	в 33,6 р. зб.
	%	17,9	35,7	46,6	31,7	96,2	97,5	98,7	98,2	
Валовий збір	ц	13647	12814	29573	46654	392055	577669	364954	535548	в 39,2 р. зб.
	%	46,2	55,2	63,0	45,5	99,1	97,7	99,6	99,0	
Ярий ріпак (кольза)										
Зібрана площа	га	4484	926	2464	6940	1152	880	266	595	13,3
	%	82,1	64,3	53,4	68,3	3,8	2,5	1,3	1,8	
Валовий збір	ц	15904	10404	17347	55928	3523	13340	1573	5398	33,9
	%	53,8	44,8	37,0	54,5	0,9	2,3	0,4	1,0	

Джерело: розраховано за даними статистичного збірника «Рослинництво Запорізької області за 1990-2010 роки» / за ред. В.П. Голоवेशка. – Запоріжжя. – 2011. – С. 72 - 77.

Зважаючи на проведений вище аналіз, слід більш детально зупинитися на основних показниках виробництва і реалізації озимого ріпаку як найбільш поширеного різновиду досліджуваної культури протягом останніх років в регіоні. Інформація з цього приводу міститься в таблиці 3.

Таблиця 3

Показники виробництва та реалізації озимого ріпаку у аграрних підприємствах Запорізької області*

Показники	Роки				2010 р. у % до 2007 р.
	2007	2008	2009	2010	
Зібрана площа на підприємство, га	215	246	180	212	98,6
Середня урожайність, ц/га	12,9	16,0	17,2	16,8	130,4
Валовий збір на підприємство, ц	2767	3938	3113	3560	128,7
Обсяг продажу на підприємство, ц	2653	3575	3180	3413	128,7
Рівень товарності, % **	95,9	90,8	102,2	95,9	100,0
Виручка від реалізації на підприємство, тис. грн.	418,3	754,6	688,4	932,7	в 2,2 р. зб.

*сільськогосподарські підприємства, що звітують по ф. № 50 с.-г.

**з урахуванням реалізації залишків ріпаку попередніх років.

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Запорізькій області

Аналізуючи наведені дані, варто відмітити, що свого максимуму зібрана площа в розрахунку на підприємство досягла в 2008 році (246 га), що не є дивним, адже, як раніше вже відмічалось, саме для цього року були характерні найвищі показники розвитку досліджуваної галузі. Найбільший рівень урожайності озимого ріпаку по області було отримано в 2009 році – 17,2 ц/га, а найнижчий – 12,9 ц/га – спостерігався в 2007 році. При цьому, значення згадуваного показника в 2010 році зросло на 30,4 % порівняно з 2007 роком та становило 16,8 ц/га. Беручи до уваги щойно проаналізовані показники, цілком закономірною виглядає ситуація з валовим збором. Так, рекордний його обсяг припадає на все той же 2008 рік (3938 ц на підприємство). В 2010 році валовий збір на підприємство був теж значним, його розмір в 2010 році дорівнював 3560 ц, що на 28,7 % більше за відповідне значення 2007 року. Щодо обсягу продажу на підприємство, то тут картина аналогічна валовому збору. За період 2007-2010 рр. рівень товарності досліджуваної культури був не нижчий за 90 %, що, в свою чергу, свідчить про високий попит на ріпак та існування стабільного збуту. Цікавим є той факт, що в 2009 році значення рівня товарності, навіть, перевищило 100 % відмітку. Ситуація, яка склалася, пояснюється тим, що агровиробники поряд з реалізацією насіння вирощеного в поточному році продавали залишки врожаю минулого року. Слід також зазначити, що розмір виручки від реалізації на підприємство протягом досліджуваного періоду не мав чіткої тенденції, при цьому найвище його значення було характерне для останнього року дослідження (932,7 тис. грн).

Іншим важливим аспектом, що заслуговує на увагу, є питання економічної ефективності вирощування озимого ріпаку. Дослідження зазначених показників у аграрних формуваннях області має місце в таблиці 4.

Таблиця 4

Економічна ефективність виробництва озимого ріпаку у аграрних підприємствах Запорізької області*

Показники	Роки				2010 р. в % до 2007 р. в 2,4 р. зб.
	2007	2008	2009	2010	
Витрати на 1 га, грн.	1194	1848	2493	2906	
Виробнича собівартість 1 ц, грн.	92,87	115,69	144,56	173,28	186,6
Повна собівартість 1 ц, грн.	108,22	147,87	161,23	200,08	184,9
Ціна реалізації 1 ц, грн.	157,66	211,10	216,45	273,25	173,3
Прибуток, збиток на 1 ц, грн.	49,44	63,23	55,22	73,17	148,0
Прибуток, збиток на 1 га, грн.	636	1010	952	1227	193,1
Рентабельність (збитковість), %	45,7	42,8	34,2	36,6	-
Кількість ріпакосіючих підприємств	118	131	102	136	115,3
з них кількість збиткових	18	23	21	23	127,8

*сільськогосподарські підприємства, що звітують по ф. № 50 с.-г.

**з урахуванням реалізації залишків ріпаку попередніх років.

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Запорізькій області

Результати аналізу економічної ефективності озимого ріпаку в умовах досліджуваного регіону свідчать про поступове підвищення виробничих витрат як на 1 га зібраної площі, так і на 1 ц вирощеного насіння ріпаку, що є цілком виправданим через інфляційні процеси. Повна собівартість 1 ц реалізованої продукції у 2010 році порівняно з 2007 роком зросла майже в 2 рази та склала 200,08 грн., що практично відповідає зростанню ціни 1 ц ріпаку за аналогічний проміжок часу у відносному виразі. Прибуток на 1 ц, отриманий ріпакосіючими підприємствами, у 2010 році в розмірі 73,17 грн. забезпечив порівняно високу рентабельність досліджуваної культури (36,6 %). При цьому, за рівнем рентабельності кращим став 2007 рік (45,7 %), а найвищу величину прибутку в розрахунку на 1 га та 1 ц ріпаку було одержано в 2010 році (1227 грн. та 73,17 грн. відповідно). Кількість ріпакосіючих підприємств на протязі досліджуваного періоду не мала чіткої тенденції, але найбільше їх налічувалося в останньому році дослідження (136 одиниць). В свою чергу, кількість збиткових агроформувань, які вирощували цю культуру знаходилась в межах 18-23.

Як відомо, на здійснення виробничої діяльності істотний вплив має обрана організаційно-правова форма господарювання. За допомогою даних наступної таблиці спробуємо проаналізувати ефективність вирощування озимого ріпаку в розрізі існуючих форм та виявити певні принципові відмінності (табл. 5).

З даних таблиці видно, що серед всієї сукупності ріпакосіючих підприємств найбільша їх кількість (76 одиниць або близько 58%) припадає на господарські товариства. Аналіз показників зібраної площі та валового збору в розрахунку на підприємство переконує нас у тому, що найбільш масштабним вирощування ріпаку було у виробничих кооперативах та фермерських господарствах. За значенням показника урожайності лідирують виробничі кооперативи (20,3 ц/га). Рівень товарності є високим у всіх груп, за виключенням державних підприємств (60,8 %), що є цілком виправданим, адже дана група господарств, націлена, в першу чергу, на науково-дослідну діяльність. Стосовно показників економічної ефективності можна відмітити наступне: за результатами 2010 року кращими в галузі були виробничі кооперативи та фермерські господарства з рекордними значеннями рентабельності та величини прибутку на 1 га (66,8% та 2221 грн., 65,1 % та 2168 грн. відповідно). Дані результати є цілком закономірними, адже за показниками повної собівартості 1 ц ріпаку вищезгаданим господарствам не було рівних. При цьому, ціни на їх продукцію були вищими порівняно з підприємствами інших форм господарювання, а це в свою чергу, дозволяє висунути припущення щодо високої якості вирощеного озимого ріпаку.

Таблиця 5

Показники виробництва та ефективності озимого ріпаку у аграрних підприємствах* різних організаційно-правових форм (2010 рік)**

Показники	Організаційно-правова форма господарювання					
	Господарські товариства	Приватні підприємства	Виробничі кооперативи	Фермерські господарства	Державні підприємства	Інші форми
Кількість підприємств	76	25	5	18	4	2
Зібрана площа на підприємство, га	214	169	276	263	222	417
Урожайність, ц/га	17,0	14,8	20,3	18,6	15,4	15,8
Валовий збір на підприємство, ц	3636	2509	5606	4883	3428	6589
Рівень товарності, %	96,6	97,6	98,3	96,6	60,8	99,6
Питома вага ріпаку у виручці, %	8,0	7,7	9,3	13,5	7,0	32,2
Витрати на 1 га, грн.	2924	2729	2915	3114	2091	3287
Виробнича собівартість, грн/ц	172,30	183,95	143,61	167,58	135,42	207,77
Повна собівартість 1 ц, грн.	201,48	209,36	163,75	179,14	249,86	222,79
Ціна реалізації, грн/ц	266,87	264,37	273,18	295,83	258,89	285,95
Прибуток (збиток) на 1 ц, грн.	65,38	55,01	109,43	116,69	9,02	63,17
Прибуток (збиток) на 1 га, грн.	1110	816	2221	2168	139	999
Рентабельність (збитковість), %	32,5	26,3	66,8	65,1	3,6	28,4

*сільськогосподарські підприємства, що звітують по ф. № 50 с.-г.

** без врахування підприємств, які вирощували, але не реалізовували ріпак та підприємств, які реалізовували, але не вирощували його в звітному періоді

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Запорізькій області

Висновки. За результатами проведеного дослідження, можна стверджувати, що протягом останнього десятиліття намітилася позитивна

тенденція відродження галузі ріпаківництва в регіоні. При цьому, лідируючі позиції у вирощуванні ріпаку, починаючи з 2007 року, належать озимому його різновиду. Виходячи з зазначеного, було здійснено детальний аналіз показників виробництва, реалізації та ефективності цього виду ріпаку та встановлено, що найбільш масштабним виробництво було в 2008 році, а кращими за показниками ефективності виявилися 2007 та 2010 роки. Найбільш вигідними формами господарювання в останньому році дослідження стали виробничі кооперативи і фермерські господарства.

Література

1. Дубель А.В. Особливості та економічна ефективність вирощування ріпаку / А.В. Дубель // Інноваційна економіка. – 2009. - № 4. – С. 88-91.
2. Оверченко Б.П., Міщенко Н.М. Перспективи розвитку ріпаківництва та проблеми виробництва біодизелю в Україні / Б.П. Оверченко, Н.М. Міщенко // Економіка і прогнозування. - 2007. - №3. - С.75-98.
3. Олійник В.М. Ефективність вирощування ріпаку в регіоні / В.М. Олійник // Інноваційна економіка. – 2009. - № 3. – С. 3-11.
4. Уланчук В.С., Дишлюк С.М. Проблеми ефективного виробництва насіння ріпаку та продукції його переробки / В.С. Уланчук, С.М. Дишлюк // Економічний вісник Донбасу. – 2008. - № 1. – С.91-97.
5. Яворова Г.В. Виробництво насіння ріпаку і продуктів його переробки / Г.В. Яворова // Економіка АПК. – 2009. – № 12. – С.53-57.

Summary

An economic estimation of growing rapeseed in the agrarian formings of region / Sinitsa J.

The dynamics of growing rapeseed on the whole and also in the cut of it varieties is analysed. Investigated indexes of production, realization and efficiency winter rapeseed, taking into account it dominant positions. Defined the most advantageous forms of menage in growing of rapeseed industry of region.

Keywords: rapeseed, growing of rapeseed, production, economic efficiency, legal form.